
SANT JAUME DE CAN MASFERRER, UNA ESGLÉSIA PRE-ROMÀNICA

Ramon Vall i Rimblas

Recercant documentació sobre el Vallès de l'època de la Reconquesta, ens havia cridat l'atenció la nota amb què Mn. Josep Mas il·lustra el document núm. 389 dels que recull en les seves *Notes Històriques del Bisbat de Barcelona*, extrets dels Liber Antiquitatum d'aquella Seu. Aquest document de l'any 1019 fa referència a l'alou del *Villar de Abdela* i a l'església de sant Jaume en ell edificada. Aclareix Mn. Mas que "*actualment se nomena Ca'n Mas Ferrer situat a la parròquia de Montornès, a qual pagesia hi ha anexa la capella de Sant Jaume*". No havent trobat cap altra referència sobre aquesta capella ni sobre l'època de la seva construcció, feia temps que havíem decidit visitar-la per tal d'inquirir si quedava alguna resta de l'edifici esmentat en aquell document.

En visitar recentment l'ermita, constatarem, amb sorpresa i joia alhora, que si bé l'esglesiolola està molt reformada, la seva planta correspon a l'església primitiva esmentada l'any 1019. Cal només examinar el plànol que acompanyem per veure com estem davant d'una església pre-romànica, amb absis trapezial, de planta molt regular, perfectament orientada originàriament segons la direcció O-E, orientació que s'invertí posteriorment quan s'obrí l'accés per la part que ocupava el santuari i es transformà en un armari la porta que havia existit de sempre a la façana de migdia. Quan es féu aquesta reforma desaparegué la finestra que devia haver-hi al centre de l'absis. Se'n conserven dues, versemblantment originals, a la façana sud, d'un sol esqueix com correspon a l'època que fou bastida l'església.

La nova porta és un exemplar barroc rústec, però molt escaient. Quan es féu aquesta operació desaparegué la volta amb què segurament devia estar cobert l'antic santuari, ja que s'aixecà la teulada d'aquesta part fins a igualar-la amb la de la resta de l'edifici; i es substituï la volta original per una altra molt plana, que aguanta el cor.

És molt patent aquest sobrealçament a les parets laterals de la part superior d'aquest cos: externament són una continuïtat de les de l'absis primitiu, mentre que per dintre, a la part alta, segueixen l'alineació de les de la nau i a la part inferior, del sotacor, en canvi, tenen més gruix i s'hi marca perfectament

l'estrenyiment que corresponia al santuari: és a dir, les parets que s'aixecaren de nou es construïren més estretes que les inferiors. De l'actual disposició de l'edifici es desprèn que originàriament no devia tenir arc triomfal, sinó que es passava de la nau a l'absis sense cap element intermedi, solució força corrent també en edificis pre-romànics.

La coberta actual és de fusta; no creiem que sigui l'original, ja que està en molt bon estat de conservació, cosa difícil després de nou segles llargs d'existència, i abasta la totalitat de l'església, inclosa la part que abans corresponia al santuari que, com hem dit, fou aixecada per allotjar-hi el cor. De totes maneres creiem que la disposició de l'estructura de cobriment pot ser la mateixa que hi havia hagut originàriament, prolongada, això sí, en la tramada de llevant que substituï l'absis en modificar l'edifici. La seva disposició és la següent: la nau està dividida en tres tramades, separades per dues bigues travesseres: una d'elles coincideix, precisament, amb la posició que havia ocupat la paret de separació d'entre la nau i el santuari, de manera que les tres tramades no tenen igual llargada: la de més a llevant (que coincidiria amb l'antic absis) és més curta; les altres dues, en canvi, són pràcticament d'igual longitud; aquest fet és el que ens ha induït a suposar que l'actual estructura de la coberta és una adaptació i restauració de l'original. Al centre d'aquestes dues bigues travesseres i a les façanes oriental i occidental, hi descansen tres altres bigues que formen el carener de l'edifici; es recolzen directament sobre les bigues travesseres, sense cap monjo que les aixequi. Entre el carener i les parets nord i sud hi ha les bigues que suporten les posts de fusta que formen la base de cobriment de la coberta que, actualment, és de teula àrab, material que no devia pas haver-s'hi utilitzat originalment.

Externament l'edifici està molt desfigurat. La part de llevant, que corresponia a la capçalera del santuari, l'ocupa la porta que abans hem esmentat i un ull de bou que dona llum al cor; corona aquesta façana que ara és la principal de l'edifici un campaneret de cadireta, la construcció del qual deu ser coetània a la de la resta d'elements que la componen. La façana de migdia és arrebossada i en part coberta per una heura, de manera que no se'n pot apreciar l'aparell constructiu. El seu extrem de ponent devia amenaçar ruïna, tota vegada que en aquesta part el mur és engruixit i, a més, continuant la façana occidental, hi ha un contrafort que reforça l'edifici. La façana nord dona a un porxo i un corral de la masia; la part de ponent, que dona al porxo, no és arrebossada, però a la part del santuari i de la nau immediata també hi ha un arrebossat. De totes maneres els fragments visibles deixen veure una disposició constructiva corrent a l'època: un aparell de pedres grans i força regulars forma els angles de l'edifici; les parets de la nau són fetes amb còdols grossos, provinents de la riera; i en una petita part que hi ha visible dels murs laterals del santuari es veuen unes filades d'uns carreus grans i ben formats, possiblement reaprofitats d'alguna construcció anterior.

L'edifici, en molt bon estat de conservació, serveix ara de magatzem a la masia veïna, tot i que conserva la campana, la fornícula amb la imatge de sant Jaume i l'altar, amb les seves tovalles i tot.

Vistes totes aquestes característiques intentàrem recopilar més dades històriques del lloc. Malauradament no n'hem trobat pas gaires. Totes elles provenen de documents de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i ben segur que fan referència a la mateixa possessió; diem això perquè les dues primeres referències que trobem no tenen altra raó de figurar en aquell recull que la de constituir justificants del domini de les heretats i dels alous que després s'hi esmenten. La primera referència és de l'any 970 i correspon al llegat que fa un tal Erovigi (que morí pelegrinant a Jerusalem), al seu germà Sendret, d'unes cases, cort, terres i vinyes situades al *Villar de Abdella* (1).

Set anys més tard, el 977, trobem registrada la donació d'una vinya, feta per Ranesind i Ermovígia, al *domus* de Sant Miquel de Barcelona. Aquesta vinya és situada al terme de *Villadordila*, nom amb què també és esmentat el *Villar de Abdela* (2).

L'any 994 o 995, el bisbe de Barcelona, Vives, en testar, llega a la seva germana Ermetruït l'alou que té a *Villar de Abdela* i les coses que li pertanyen: ordi, peces, vi i atuells grans i petits (3).

El fill d'Ermetruït va vendre aquest alou, o part d'ell, el 26 de juny de l'any 1018 a Deci, canonge de Santa Creu i Santa Eulàlia i Canonger de la Seu de Barcelona, per vuitanta unces d'or cuit. En el document hi consta que l'alou venut consistia en la meitat del *Villar de Abdela*. I que el venedor el tenia per cessió testamentària del seu oncle, el bisbe Vives (4).

Poc durà la possessió d'aquest alou per part de la canònica de Barcelona. Un any i escaig després d'aquella compra, el 2 de setembre del 1019, el bisbe de Barcelona Deodat el permuta (exceptuats els delmes i les primícies) amb Gombau de Besora (5). Els motius al·legats són la dificultat que té la canònica barcelonina per atendre'l, ja que queda allunyat i li resultava costós conservar-lo. En la permuta, Gombau de Besora lliurava a canvi 300 sous d'argent d'Hispania i les propietats que tenia des de Montgat fins al riu Llobregat, dintre dels termenals formats per les muntanyes, fins a Montcada, excepció feta de les cases i els altres béns que tenia dintre dels murs de la ciutat de Barcelona.

És interessant la documentació relativa a aquesta permuta, ja que reflecteix una gran preocupació per justificar-la: per una banda hi ha l'assentiment de la comtessa Ermessenda i del fill el comte Berenguer (que manifesten atorgar-lo havent consultat prèviament amb diversos dels seus pròcers), ja que l'alou s'havia adquirit amb el numerari llegat a la canònica pel difunt comte Ramon en el seu testament i amb l'escreix amb què el completà la pròpia Ermessenda. I el bisbe Deodat, per la seva part, fa constar que té el consens dels sacerdots i els levites a ell subjectes i el dels bisbes veïns, donat que l'operació es fa per al millor servei de l'Església a què es deu i que té encomanada.

Aquesta documentació és important pel tema que tractem, ja que hi figura, entre les pertinences corresponents a aquesta meitat de l'alou del *Villar de Abdela* que es permuta, la "*medietate de ecclesia S. Jacobi, quae est constructa in praefato alode*". És la primera referència que trobem de l'església i gairebé l'única, tota vegada que no n'hem trobada cap més fins

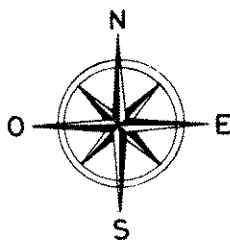
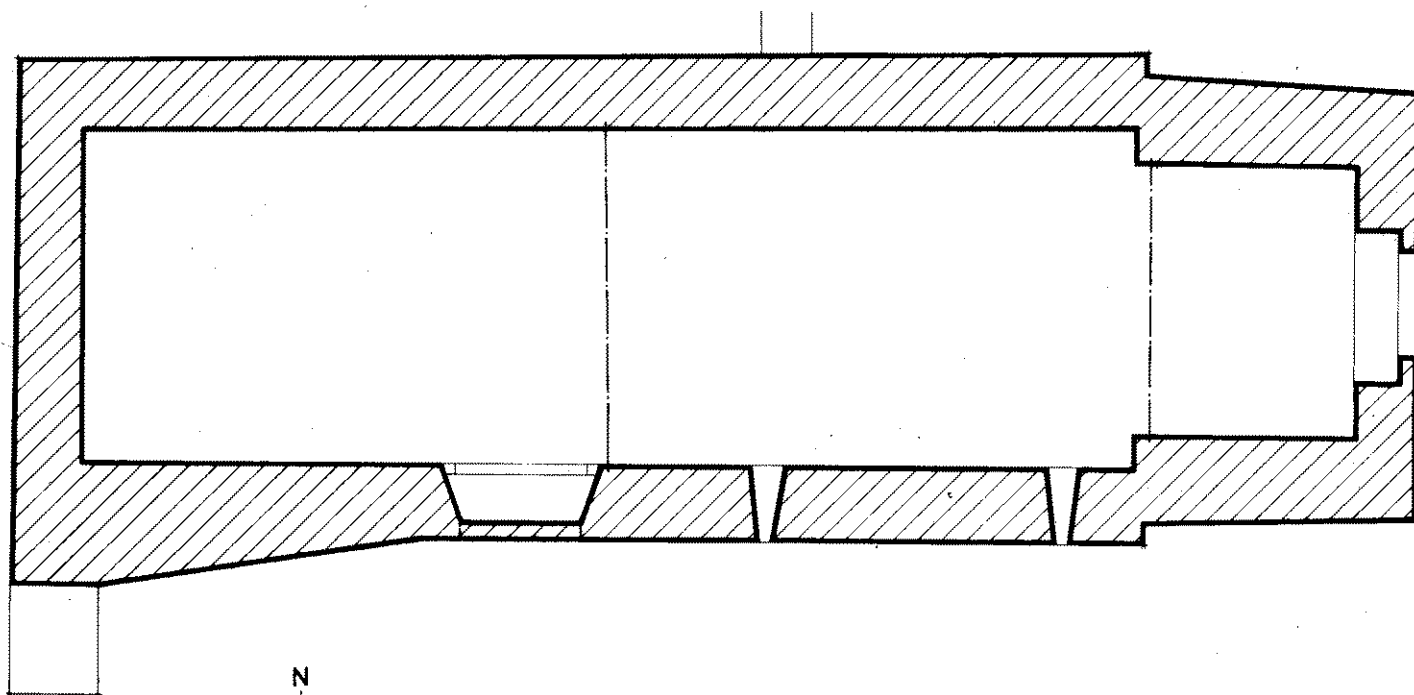
més d'un segle i mig després, quan l'any 1183 el canonge de Barcelona, Bernat de Puig Alt, que era també senyor del castell de Montornès, en testar, llega a Sant Jaume de Montornès deu morabetins (6). L'altra referència que segueix cronològicament és del segle XIIIè (concretament de l'any 1248) (7). I les posteriors són ja de la catorzena centúria. No hem trobat cap indicació de quan es reformà el temple i se li donà la forma actual.

Gràcies, doncs, a la permuta feta l'any 1019 entre el bisbe Deodat i el pròcer Gombau de Besora, sabem de l'existència en aquella data d'una església dedicada a sant Jaume, que no és altra que aquella a la qual corresponien els murs de l'actual ermita de Can Masferrer: totalment o únicament la seva part baixa; això no ho sabrem per ara; caldria netejar les parets de l'església de l'arrebossat que les cobreix per detectar, si fos possible, les diverses represetes i les etapes constructives a què fou sotmesa.

Aquesta església que conserva la planta original gràcies a no adquirir importància el poblament a què servia, és una mostra més que podem oferir de les construccions religioses pre-romàniques, de la segona meitat de la desena centúria molt probablement, bastides al Vallès. I que confirma el fet que la cristianització de la comarca es féu assentant-se en antigues vil·les romanes, sobre les quals després es bastiran els temples pre-romànics com el que ens ocupa; i més endavant a la majoria de llocs substituïts per edificis romànics i als quals, conservats o reformats o amb edificis de nova construcció en molts casos, ha perdurat el culte antic fins als nostres dies.

Notes:

1. Mn. Josep Mas: "Notes inèdites". Arxiu Municipal d'Història. Barcelona. Arxiu de la Seu de Barcelona, Divers. C, capsa 1, n. 56 (a).
2. Mn. Josep Mas: "Rúbrica dels *Liber Antiquitatum*", doc. 59.
3. Mn. Josep Mas: "Rúbrica dels *Liber Antiquitatum*", doc. 148 i "Notes inèdites".
4. Mn. Josep Mas: "Notes inèdites". Arxiu de la Seu de Barcelona. Divers. A. n.º 1434.
5. Mn. Josep Mas: "Rúbrica dels *Liber Antiquitatum*", docs. 389 i 391; Flórez: "España Sagrada", vol. XIX, Barcelona, ap. XIV, pàg. 462.
6. Mn. Josep Mas: "Rúbrica dels *Liber Antiquitatum*", doc. 1012.
7. Mn. Josep Mas: "Notes inèdites". Arxiu parroquial de Montornès.

SANT JAUME DE CAN MASFERRER

PLANTA

Escala :

